
СТОРІНКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 332.37

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ, ВІДТВОРЕННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

ШЕВЧЕНКО О.В.,
аспірант*

*Національний університет біоресурсів і природокористування
України*

Подано сучасне трактування поняття “оптимізація використання земельних ресурсів”. Проаналізовано головні проблеми, які виникають при цьому. Досліджено особливості оптимізації та раціоналізації використання земельних ресурсів. Запропоновано механізми оптимізації їх використання, відтворення та охорони.

Ключові слова: *земельні ресурси, оптимізація, землекористування, ефективність, екологічна оптимізація, економічна оптимізація, раціональне використання.*

Постановка проблеми. Земельні ресурси — один із найважливіших економічних активів держави, унікальний за своїми властивостями. Вони забезпечують функціонування економіки та соціуму, є надійною основою соціально-економічного розвитку країни. Проте їхній сучасний стан відзначається посиленням впливу негативних процесів, що призводять до зниження продуктивності земельних ресурсів. Неодмінна умова ведення високопродуктивного та конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва — це збереження і підвищення родючості ґрунтів, запобігання виникненню й розвитку деградаційних процесів, на які великою мірою впливає характер використання земель. Саме тому наукове забезпечення оптимізації використання та охорони земель сільськогосподарського призначення є пріоритетним завданням екологічної й економічної науки та землеустрою.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблеми оптимізації використання земельних ресурсів висвітлені в наукових працях таких провідних учених і практиків, як С.Ю.Булигін, С.М.Волков, В.Г.В'юн, В.В.Горлачук, А.С.Даниленко, Д.С.Добряк, О.П.Канаш, П.Ф.Кулинич, А.Г.Мартин, Л.Я.Новаковський, А.Я.Сохнич, А.Г.Ступень, В.М.Трегобчук, А.М.Третяк та ін. Водночас залишаються дискусійними питання, пов'язані з пошуком подальших шляхів оптимізації використання, відтворення та охорони земельних ресурсів, удосконалення розмірів землекористувань, організації їхніх територій, проектування природоохоронних заходів, структуризації земельних угідь на основі концепції сталого розвитку тощо.

Мета статті — пошук механізмів оптимізації використання, відтворення та охорони земельних ресурсів в умовах реформування відносин власності.

---

* Науковий керівник канд. екон. наук, доц. А.Г.Мартин.

© Шевченко О.В., 2013.

Виклад основного матеріалу. Тривале безсистемне використання природно-ресурсного потенціалу і порушення у процесі освоєння території та господарської діяльності природного балансу в структурі угідь спричинили виникнення цілого ряду еколого-економічних проблем. Це — активний розвиток деградації ґрунтів, їхньої дегуміфікації й декальцинації, переущільнення сільськогосподарською технікою; незбалансоване застосування мінеральних добрив і пестицидів; нераціональна експлуатація зрошувальних та осушувальних систем; забруднення ґрунтів радіонуклідами й важкими металами тощо. Всі ці негативні явища зумовили необхідність пошуку шляхів і механізмів оптимізації використання земель, що на нинішній час є надзвичайно актуальною проблемою. У її розв'язанні важлива роль належить науковому обґрунтуванню принципів організації території з урахуванням структурно-динамічних особливостей земельних ресурсів [4].

У процесі реалізації земельної реформи здійснюється перерозподіл земель за землевласниками і землекористувачами, створюються умови для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладного аграрного сектора, а через них відбуваються пошуки раціонального використання та охорони земель. Через те що в ході земельної реформи не було приділено належної уваги розробленню правового забезпечення механізму оптимізації використання землі, виник широкий спектр перешкод на шляху формування нових земельно-правових відносин.

Проблемою оптимізації структури землекористування вперше на території Російської імперії почав займатися великий ґрунтознавець В.В.Докучаєв, який висловив думку про те, що у землеробських регіонах необхідно дотримуватися певного співвідношення між ріллею, луками, болотами, водоймами й лісом. Воно повинне відповідати місцевим ґрунтово-кліматичним умовам та характеру вирощуваної сільськогосподарської продукції. Вчений наголошував, що порушення цих норм призводить до деградації ґрунтів, зниження вмісту гумусу в них і врожайності та інших негативних наслідків. Тому оптимізація аграрного землекористування має спрямовуватися на пошук найбільш економічно й екологічно доцільних варіантів організації та використання земельних ресурсів у сільськогосподарському виробництві.

Під оптимізацією (від лат. *optimus* — найкращий) розуміють процес надання будь-чому найвигідніших співвідношень відносно існуючих характеристик. Оптимізація використання земель — це процес формування такої структури земельних угідь, яка найбільшою мірою забезпечуватиме їх ефективне використання. Останнє можна охарактеризувати як процес організації землеволодінь і землекористувань з урахуванням комплексу еколого-економічних заходів щодо формування території [1].

Під оптимізацією використання земель також розуміють процес, за яким земля використовується найраціональніше, її продуктивні властивості забезпечують хоча і не максимальний, але екологічно стійкий ефект при збереженні родючості ґрунтів [7].

Отже, оптимізація використання земельних ресурсів — це комплекс заходів щодо знаходження оптимального варіанта землекористування з метою використання земель в екологічно безпечному, соціальному та економічно доцільному режимі при максимальному збереженні природних властивостей земель.

Землекористування — це частина єдиного земельного фонду, яка обмежена на місцевості, регламентована законодавством і використовується людиною для задоволення своїх потреб, у тому числі й матеріальних [6].

Оптимізація використання земельних ресурсів передбачає знаходження такого варіанта господарської діяльності, при якому досягається задоволення необхідних потреб у продукції землеробства, а також в землі як у просторовому базисі виробництва та розселення населення. Розрізняють дві стадії оптимізації використання земель — екологічну та економічну.

Під екологічною оптимізацією слід розуміти комплекс заходів, спрямованих на зменшення антропогенного навантаження на землі, вилучення з інтенсивного використання тих земель, що за своїми властивостями не можуть забезпечувати стійкість агроєкосистем, а також збереження, відновлення й

розширення екологічно стабільних територій (земель, зайнятих під багаторічними насадженнями, луками, пасовищами, водами і лісами).

Мета екологічної оптимізації — це консервація деградованих та малородючих ґрунтів орних земель і трансформація деградованих лукопасовищних угідь на засадах екологічно доцільного використання [5].

Основою економічного напрямку оптимізації землекористування є показники, які характеризують продуктивні, а не природно-екологічні, властивості землі. Суть економічної оптимізації полягає в одержанні максимального прибутку, що забезпечується відведенням земель під ті вгіддя, для яких вони придатні й даватимуть найвищий дохід.

Як зазначає А.Г.Мартин [5], конкретний напрям економічної оптимізації землекористування визначається обраним критерієм оптимальності. Цей показник являє собою функціональну залежність, аргументами якої є дані про розподіл ґрунтових відмін за сільськогосподарськими вгіддями та матриця відповідних економічних показників, що характеризують господарський ефект від використання ґрунтових відмін на цих угіддях.

Оптимізація використання земель як забезпечення екологічно безпечного, економічно доцільного в інтересах суспільства й гармонійного стану земельних угідь у сучасних умовах передбачає, насамперед, внутрішньогосподарську оптимізацію структури земельних угідь. Остання повинна включати комплекс заходів, спрямованих на охорону ґрунтів від деградаційних процесів і підвищення їхньої потенційної родючості, з одного боку, та на зростання ефективної родючості — з другого, що потребує реалізації науково обґрунтованих підходів до землеустрою [2]:

агроландшафтного, при якому враховується весь комплекс умов, природних факторів і компонентів (клімат, ґрунти, рельєф, гідрологічний режим тощо). В поєднанні з господарською діяльністю сільськогосподарських підприємств та виробничої інфраструктури він спрямований на створення сприятливих екологічних і соціально-економічних умов для організації виробництва;

адаптаційного, суть його полягає у пристосуванні господарської діяльності до умов навколишнього природного середовища. Він передбачає не тільки високопродуктивну (нормативну) дію факторів інтенсифікації виробництва, але й збалансоване використання ґрунтово-кліматичного потенціалу;

екологічного, при якому реалізується система заходів щодо охорони земель від усіх видів деградації; створення умов, що гарантують екологічну рівновагу в агроландшафтах;

економічного, який забезпечує одержання максимуму продукції при мінімальних (оптимальних) витратах виробництва;

екологічно-нормативного, при якому здійснюється облік граничнодопустимого навантаження на ґрунт та граничнодопустимих концентрацій шкідливих речовин як у самому ґрунті, так і в рослинах;

стимулювального, що поєднує вироблення економічних заходів заохочення за раціональне використання земельних ресурсів та санкцій за їх нераціональне використання (аж до позбавлення права землекористування);

агроеко-моніторинговий, який передбачає постійне стеження і контроль за кількістю та якістю земельних ресурсів.

Як відомо, головне завдання оптимального розподілу земельних ресурсів полягає в тому, щоб кожна галузь одержала найпридатніші для неї землі за умови, що жодна інша галузь не може використати їх із вищим еколого-економічним ефектом при мінімально можливих ресурсо- й енерговитратах.

Таким чином, обов'язковим є докорінний перегляд існуючої структури земельних ресурсів та угідь. Передусім, потрібно встановити критерії локалізації земель гіршої якості, які не становлять інтересу для сільськогосподарського виробництва і можуть бути резервом для збільшення площ інших категорій земель. Це дасть можливість раціональніше використовувати земельні ресурси з урахуванням їхньої потенційної придатності, економічної доцільності й екологічної допустимості. Тим паче, за проектом Загальнодержавної програми використання та охорони земель передбачено значне зростання площ різних несільськогосподарських категорій земель. Землі природно-заповідного й іншого природоохоронного призначення

заплановано збільшити на 3,5 млн га. Площі лісгосподарського призначення мають зрости на 5,7%, рекреаційного — на 7, а землі історико-культурного призначення — на 114,4% [3]. Досягти цього можна відокремленням земель гіршої якості, що не становлять інтересу для сільськогосподарського виробництва взагалі й у складі орних угідь зокрема, але які можуть бути залучені до ефективного використання в межах інших категорій земель за цільовим призначенням.

Отже, раціональне природокористування у сільському господарстві слід починати з оптимізації використання земельних ресурсів, тобто з ефективної організації території з екологічно та економічно обґрунтованим і доцільним співвідношенням сільськогосподарських угідь, лісових насаджень, земель захисного та природоохоронного призначення.

Висновки. Для успішної оптимізації використання земельних ресурсів у нашій державі необхідно розв'язати ряд проблем: ліквідувати недосконалість чинного земельного законодавства з питань охорони й використання земельних ресурсів (насамперед у частині затвердження і впровадження нормативів оптимального співвідношення земельних угідь); зосередити більшу увагу на розв'язанні питання оптимізації використання земельних ресурсів не лише в межах агроландшафтів, але й стосовно всіх земельних угідь; удосконалити методичні підходи до оптимізації використання земельних ресурсів.

Стратегічна мета перспективного розвитку землекористування полягає у тому, щоб на основі оптимального використання земельних, трудових та інших ресурсів сформувати ефективну систему земельних відносин, яка забезпечить матеріальний добробут населення й екологічну безпеку країни.

Таким чином, можна стверджувати, що запропоновані в цьому дослідженні шляхи оптимізації використання земельних ресурсів можна прийняти як необхідну умову еколого-економічного вдосконалення землекористування та створення сприятливого територіального середовища для ведення високопродуктивного сільськогосподарського виробництва з дотриманням екологічних вимог.

Список літератури

1. Беспалько Р.І. Теоретичні основи оптимізації земель сільськогосподарського призначення / Р.І.Беспалько, С.Ю.Хрищук // Вісн. Нац. ун-ту вод. госп. та природокористування. — 2012. — № 4. — С. 224—230.
2. Дмитриенко В.Л. Оптимизация структуры агроландшафта / В.Л.Дмитриенко, Ю.А.Махортов // Земледелие. — 1998. — № 3. — С. 18—19.
3. Карплюк І.Р. Оптимізація використання земель за їхньою придатністю / І.Р.Карплюк // Землеустрій і кадастр. — 2008. — № 2. — С. 10—11.
4. Коломієць Л.П. Особливості оптимізації сільськогосподарських землекористувань у процесі реформування земельних відносин / Л.П.Коломієць // Землеробство. — 2012. — № 84. — С. 63—68.
5. Мартин А.Г. Оптимальність землекористування: сучасне розуміння та шляхи досягнення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. “Землевпорядна освіта, наука та виробництво: сьогодення та перспективи очима молодих вчених”. — К. : ЦЗРУ, 2003. — С. 85—92.
6. Третяк А.М. Класифікація земель за їх категоріями, типами землекористування, цільовим призначенням і дозволене використання земель / А.М.Третяк, Й.М.Дорош // Землевпоряд. вісн. — 2009. — № 5. — С. 21—31.
7. Третяк А.М. Наукові основи економіки землекористування та землевпорядкування / А.М.Третяк, В.М.Другак. — К. : ЦЗРУ, 2003. — 338 с.

Подана современная трактовка понятия “оптимизация использования земельных ресурсов”. Проанализированы главные проблемы, которые возникают при этом. Исследованы особенности оптимизации и рационализации использования земельных ресурсов. Предложены механизмы оптимизации их использования, воспроизводства и охраны.

Ключевые слова: земельные ресурсы, оптимизация, землепользование, эффективность, экологическая оптимизация, экономическая оптимизация, рациональное использование.

Contemporary interpretation of the concept of “optimization using of land resources” were submitted. Main problems of optimization land resources use were analyzed. Optimization and rationalization peculiarities of land resources use were investigated. The optimization mechanisms of use, reproduction and protection of land resources were offered.

Keywords: land resources, optimization, land use, efficiency, ecological optimization, economic optimization, rational use.